ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN — POLONIA

Vol. XX, 15 SECTIO H 1986

Instytut Ekonomiki i Organizacji Rolnictwa
Akademii Rolniczej w Lublinie

Wiesław GŁĄB

Ocena skutków działania reformy gospodarczej w państwowych przedsiębiorstwach gospodarki rolnej *

Оценка результатов действия экономической реформы на государственных предприятиях сельского хозяйства

Estimation of Results of the Economic Reform in State-owned Establishments of Agricultural Economy

WSTĘP

Z dniem 1 lipca 1981 roku — na mocy Uchwały nr 114 Rady Ministrów z 17.06.1981 roku w sprawie systemu ekonomiczno-finansowego państwowych przedsiębiorstw gospodarki rolnej, państwowych gospodarstw rolnych oraz niektórych zjednoczeń resortu rolnictwa (MP nr 16, poz. 126) — wprowadzono w tych jednostkach nowy system ekonomiczno-finansowy. Równocześnie uchylone zostały dotychczasowe zasady ekonomiczno-finansowe, charakteryzujące się centralizacją decyzji gospodarczych, dyrektywnością przejmowania ziemi do zagospodarowania, rozwijaniem produkcji zwierzęcej w oderwaniu od własnych możliwości paszowych oraz wysokim udziałem środków budżetowych w finansowaniu zarówno działalności inwestycyjnej, jak i eksploatacyjnej.

Za podstawowy cel reformy gospodarczej w rolnictwie państwowym uznano osiągnięcie wzrostu produkcji przy jednoczesnej poprawie efektywności nakładów ponoszonych na jej wytworzenie. Aby stworzyć warunki do realizacji tego celu przez przedsiębiorstwa, jako podstawę nowych rozwiązań systemowych przyjęto zasadę trzech „S" (samodzielność,

* Oceną objęto Państwowe Przedsiębiorstwa Gospodarki Rolnej Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.

samorządność i samofinansowanie)[1]. Oznacza to de facto stworzenie przedsiębiorstwom warunków do samodzielnego kształtowania wewnętrznych struktur organizacyjnych oraz kierunków i struktury produkcji w oparciu o rozrachunek gospodarczy.

Obok samodzielności, samorządności i samofinansowania, podstawowym filarem reformy gospodarczej uznano ukierunkowanie motywacji produkcyjno-ekonomicznych — zarówno przedsiębiorstwa, jak i jego załogi — na kategorię wyniku finansowego, przez który rozumie się różnicę między przychodem ze sprzedaży a kosztami materialnymi i niematerialnymi działalności eksploatacyjnej, powiększoną o dotacje budżetowe i zmniejszoną o świadczenia pieniężne na rzecz budżetu terenowego z tytułu zarządzania użytkami rolnymi i wodami stojącymi oraz o podatek obrotowy, skorygowaną o saldo strat i zysków nadzwyczajnych oraz powiększoną lub pomniejszoną o różnicę wartości zapasów na koniec roku w stosunku do ich wartości według stanu na początek roku[2].

W niniejszej pracy — opierając się o dane zawarte w materiałach Głównego Urzędu Statystycznego oraz Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej — podjęto próbę oceny wyników trzyletniego okresu działania reformy gospodarczej w sektorze państwowym polskiego rolnictwa.

ZMIANY W STRUKTURZE ORGANIZACYJNEJ I POTENCJALE WYTWÓRCZYM

W celu usprawnienia organizacji i zarządzania oraz uproszczenia wieloszczeblowych struktur organizacyjnych postawiono w stan likwidacji:

1) Centralny Zarząd Państwowych Przedsiębiorstw Gospodarki Rolnej (z dniem 1 lipca 1981 roku)[3];

2) centralne i terenowe zjednoczenia (z dniem 31.12.1981).

Jednocześnie większość PPGR została objęta planem terenowym, a organami założycielskimi przedsiębiorstw stali się wojewodowie. Podporządkowanie PGR-ów administracji wojewódzkiej jest różnie oceniane przez ich dyrektorów. Na ogół ta ocena jest pozytywna w wojewódz-

---

[1] Por. art. 1 ust. 2 i art. 2 Ustawy z 25.09.1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (Dz. U. nr 24, poz. 122).

[2] § 46 Rozporządzenia Rady Ministrów z 28.06.1982 r. w sprawie szczegółowych zasad gospodarki finansowej przedsiębiorstw państwowych oraz dostosowaniu przepisów ustawy o gospodarce finansowej przedsiębiorstw państwowych do specyfiki niektórych przedsiębiorstw (Dz. U. nr 22, poz. 156).

[3] Uchwała nr 123 Rady Ministrów z 29.06.1981 r. w sprawie postawienia w stan likwidacji Centralnego Zarządu PPGR (niepublikowana).

twach typowo rolniczych, natomiast negatywna w województwach przemysłowych [4].

W miejsce zlikwidowanych zjednoczeń powstało 35 zrzeszeń wojewódzkich i 3 zrzeszenia krajowe, a mianowicie: Krajowe Zrzeszenie Państwowych Przedsiębiorstw Gospodarki Rolnej, Krajowe Zrzeszenie Państwowych Przedsiębiorstw Ogrodniczych i Krajowe Zrzeszenie Państwowych Gospodarstw Rybackich. Zasadność utworzenia w miejsce zjednoczeń wojewódzkich zrzeszeń budzi pewne wątpliwości. Dyrektorzy przedsiębiorstw twierdzą, że zrzeszenia zaczynają upodabniać swoją działalność do zlikwidowanych zjednoczeń i dublują działalność urzędów wojewódzkich [5].

Zmiany w strukturze organizacyjnej przedsiębiorstw przejawiają się we wzroście ich liczby z 947 w roku gospodarczym 1980/1981 do 1190 w 1983/1984 i zmniejszeniu się przeciętnego obszaru z 3704 ha użytków rolnych w roku 1980/1981 do 2824 ha w 1983/1984 [6]. Wzrost ogólnej liczby (o 25,7%) i zmniejszenie się przeciętnego obszaru przedsiębiorstw (o 23,8%) jest wynikiem wykorzystania przez załogi uprawnienia do samodzielnego kształtowania struktur organizacyjnych swoich przedsiębiorstw i rozwiązania części dużych kombinatów rolnych.

Zgodnie z zasadą samodzielności usamodzielniają się podstawowe jednostki produkcyjne. Zwiększyła się liczba zakładów działających na zasadach pełnego wewnętrznego rozrachunku gospodarczego. Część zakładów wyodrębniła się i zaczęła funkcjonować jako samodzielne przedsiębiorstwa, część zaś zmieniła swój zakres i obszar działania dostosowując go do zmienionych warunków. Procesom tym towarzyszyły zmiany w systemie zarządzania, polegające na przeniesieniu wielu decyzji gospodarczych na szczebel kierownika zakładu, co pozwoliło skrócić drogę od podjęcia decyzji do jej realizacji. Zmieniły się w tym układzie funkcje dyrektorów przedsiębiorstw, którzy w większym stopniu zajęli się koordynacją i kontrolą działalności całego przedsiębiorstwa.

Zmiany organizacyjne polegające na wzroście liczby przedsiębiorstw i zmniejszeniu się ich przeciętnego obszaru należy ocenić pozytywnie, gdyż jak wykazują badania, istnieje odwrotnie proporcjonalna zależność między wielkością przedsiębiorstwa a wynikami jego działalności [7].

Wraz ze zmianami w organizacji, w wyniku oddziaływań reformy gos-

---

[4] Por. A. Bieńkowski, W. Łyczek, W. Puliński: *Funkcjonowanie instrumentów i zasad nowego systemu ekonomiczno-finansowego w PGR*. „Nowe Rolnictwo" 1983, nr 5, s. 26.

[5] Por. Z. Kaprzyk, L. Wiśniewski: *Reforma PGR po dwóch latach*. „Wieś Współczesna" 1984, nr 2, s. 81.

[6] Dane Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.

[7] Por. Rolnictwo, „Życie Gospodarcze" 1984, nr 17, s. 6.

podarczej nastąpiły pewne zmiany w potencjale wytwórczym przedsiębiorstw. Najpoważniejszą z tych zmian było zmniejszenie obszaru użytków rolnych będących w ich użytkowaniu [8]. Obszar tych użytków według stanu na 30 czerwca wynosił: [9]

— w roku 1980/1981 — 3485 tys. ha
— w roku 1981/1982 — 3395 tys. ha
— w roku 1982/1983 — 3369 tys. ha
— w roku 1983/1984 — 3360 tys. ha

Z danych tych wynika, że stan posiadania użytków rolnych przez Państwowe Gospodarstwa Rolne w latach 1980/1981—1983/1984 uległ zmniejszeniu o 125 tys. ha (tj. o 3,6%). Zostało to spowodowane wyzbywaniem się przez przedsiębiorstwa gruntów mało przydatnych i kosztownych w użytkowaniu ze względu na ich niską jakość, rozproszenie i oddalenie w stosunku do ośrodka gospodarczego. Grunty te przejmował sektor indywidualny, który może zapewnić bardziej efektywne ich zagospodarowanie.

ZMIANY W PRODUKCJI ROLNEJ

Nowy system ekonomiczno-finansowy przyjął zasadę, że przedsiębiorstwo w pełni samodzielnie kształtuje swoją organizację, kierunek i strukturę produkcji. W największym stopniu PPGR wykorzystały zasadę samodzielności na odcinku zmian w kierunkach i strukturze produkcji, mimo iż występowały w tym zakresie pewne ograniczenia, polegające przede wszystkim na:

1) stabilności układu, jakim jest przedsiębiorstwo rolne (struktura majątku, zatrudnienie);

2) tym, że w rolnictwie nie są możliwe radykalne zmiany w strukturze produkcji w krótkim okresie czasu (naturalne warunki gospodarowania).

Biorąc pod uwagę te ograniczenia i wykorzystując zasadę samodzielności oraz uznanie wyniku finansowego za podstawowy miernik działalności przedsiębiorstw, PGR zaczęły rozwijać produkcję rentowną — za jaką Instytut Ekonomiki Rolnej uznał produkcję roślinną, ograniczając

[8] Obok tej zmiany wystąpiły: a) pewne ograniczenia w działalności inwestycyjnej spowodowane zastosowaniem nowych zasad finansowania inwestycji; b) zjawiska wyprzedaży przez PGR części niepotrzebnych maszyn i urządzeń; c) niewielkie zmniejszenie zatrudnienia.

[9] Dla lat 1980/1981—1982/1983: Rocznik Statystyczny GUS, Warszawa 1984, s. 275. Dla roku 1983/1984: dane Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.

produkcję zwierzęcą — uznaną za głęboko deficytową w rolnictwie państwowym.

Zmiany w produkcji roślinnej Państwowych Przedsiębiorstw Gospodarki Rolnej, które miały miejsce w pierwszych trzech latach funkcjonowania reformy gospodarczej polegają na: [10]

1) wyraźnym wzroście udziału zbóż w strukturze zasiewów, bo z 41,1% w roku 1980 do 46,4% w roku 1984 (w liczbach bezwzględnych: z 1069,1 tys. ha do 1214,2 tys. ha), mimo zmniejszenia ogólnej powierzchni zasiewów o 52,0 tys. ha. W wyniku uwzględnienia przez przedsiębiorstwa warunków glebowoklimatycznych i rachunku ekonomicznego — nastąpiło wyraźne zmniejszenie areału uprawy owsa, a wzrost pszenicy;

2) ograniczeniu udziału roślin pastewnych (zwłaszcza kukurydzy w uprawie polowej);

3) wzroście w strukturze zasiewów roślin przemysłowych (głównie rzepaku i rzepiku oraz motylkowych na ziarno);

4) dostosowaniu struktury zasiewów do indywidualnych warunków glebowo-klimatycznych występujących w poszczególnych przedsiębiorstwach.

Powyższe zmiany świadczą o tym, że przedsiębiorstwa w strukturze zasiewów zwiększyły powierzchnię wysokointensywnych i bardziej opłacalnych roślin towarowych. Zwiększenie to nastąpiło głównie w wyniku zmniejszenia udziału roślin pastewnych, zwłaszcza kukurydzy na kiszonkę oraz przez niewielkie zmniejszenie areału uprawy ziemniaków i buraków cukrowych. Areał tycht roślin dostosowany został do potrzeb paszowych (kukurydza) lub możliwości glebowych i technicznych przedsiębiorstwa (buraki cukrowe, ziemniaki).

Obok zmian w produkcji roślinnej nastąpiły także istotne zmiany w pogłowiu zwierząt, którego stan na 30 czerwca danego roku przedstawia tab. 1. Z danych zawartych w tej tabeli widać spadek pogłowia wszystkich zwierząt w roku gospodarczym 1981/1982. W roku następnym ta tendencja została utrzymana, z wyjątkiem pogłowia owiec, które nieznacznie wzrosło. W trzecim roku działania reformy gospodarczej, w stosunku do roku poprzedniego, znacznie wzrosło pogłowie trzody chlewnej — bo o 15,4% (574 tys. szt.) i owiec — o 11,7% (114 tys. szt.), podczas gdy pogłowie bydła spadło o dalsze 5,9% (121,4 tys. szt.).

Spadek pogłowia trzody chlewnej w pierwszych dwóch latach reformy gospodarczej powstał z braku pasz i w tym zakresie dotknął prawie wyłącznie fermy przemysłowe, które opierały swoją produkcję o dosta-

[10] Podstawowe kierunki zmian ustalono na podstawie danych Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.

Tab. 1. Pogłowie zwierząt w Państwowych Przedsiębiorstwach Gospodarki Rolnej (PPGR) Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (MRiGŻ) w latach 1981—1984 (w tys. szt.)

Numbers of animals in State-owned Establishments of Agriculture (PPGR) of the Ministry of Agriculture and Food Economy (MRiGŻ) in the years 1980—1984 (in thousands)

Lata	Bydło		Trzoda chlewna	Owce
	ogółem	w tym krowy		
1981	2 478,9	694,9	3 105,0	973,3
1982	2 266,0	657,6	3 041,3	931,2
1983	2 066,4	644,4	2 968,4	977,8
1984	1 945,0	622,7	3 442,1	1 091,8
Wskaźnik wzrostu				
1982—1981	91,4	94,6	97,9	95,7
1983—1982	91,1	97,9	97,6	105,0
1984—1983	94,1	96,5	115,4	111,7
1984—1981	78,5	89,6	112,2	112,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej

wy pasz z zasobów państwowych. Natomiast w chowie tradycyjnym zmniejszenie pogłowia spowodowane zostało odstąpieniem od zakupu warchlaków z gospodarki chłopskiej. W wyniku podjętych działań przez przedsiębiorstwa i szczebel centralny — umożliwiono obrót zbożem między PGR-ami, podwyższono przydziały dla wszystkich sektorów koncentratów za dostawę tuczników i na stado podstawowe, wprowadzono dodatkowe przydziały pasz dla ferm — doprowadzono w roku 1983/1984 do osiągnięcia stanu pogłowia trzody chlewnej z własnego chowu na poziomie przekraczającym stan z roku 1980/1981.

Analizując lata 1981—1984, należy stwierdzić, że w tym okresie nastąpił wzrost pogłowia trzody chlewnej i owiec po 12,2%, podczas gdy pogłowie bydła spadło aż o 21,5%. Zostało to spowodowane przede wszystkim zmniejszeniem zakupu cieląt z gospodarki indywidualnej.

Reasumując rozważania na temat zmian w produkcji zwierzęcej należy stwierdzić, że zostały one spowodowane dostosowywaniem pogłowia zwierząt do możliwości produkcyjnych i warunków ekonomicznych poszczególnych przedsiębiorstw, a w szczególności do zasobów pasz własnych. Bowiem zakup pasz z zasobów państwowych zmalał z 1634 tys. ton w roku 1979/1980 do 631 tys. ton w 1983/1984.

Przedstawione zmiany w podstawowych kierunkach produkcji roślinnej i zwierzęcej świadczą o systematycznym przestawianiu się przedsiębiorstw na produkcję, która w ich warunkach daje możliwość uzyskania maksymalnego wyniku finansowego. Działanie takie zgodne z podstawową zasadą reformy gospodarczej mobilizuje przedsiębiorstwa do ciągłej poprawy ich organizacji, zarówno na odcinku właściwego wyposażenia w niezbędne środki, jak i prawidłowego przebiegu procesów produkcyjnych: zbioru, przechowywania i sprzedaży. Te zjawiska generalnie rzecz biorąc, należy ocenić pozytywnie z zaznaczeniem konieczności czuwania nad zachowaniem odpowiednich proporcji między produkcją roślinną i zwierzęcą.

OCENA WYNIKÓW EKONOMICZNO-FINANSOWYCH

Wprowadzenie reformy gospodarczej w sektorze państwowym rolnictwa przyniosło w większości jednostek poprawę ekonomicznych i finansowych wyników gospodarowania.

Państwowe Przedsiębiorstwa Gospodarki Rolnej osiągnęły następujące wyniki finansowe: 28,1 mld zł zysku w roku 1981/1982, 28,5 mld zł zysku w roku 1982/1983 oraz 49,2 mld zł zysku w roku 1983/1984 — wobec 22 mld zł straty w roku gospodarczym 1980/1981 (tab. 2).

Na tak radykalną poprawę wyników finansowych złożyło się szereg przyczyn, zarówno pozytywnych jak i negatywnych.

Po pierwsze — wzrost przychodów z tytułu sprzedaży produkcji i usług w okresie 1981/1982—1983/1984 o 238,8 mld zł, tj. o 199,8% w stosunku do roku 1980/1981 [11]. Wzrost ten był rezultatem przede wszystkim podwyżek cen skupu produktów rolnych, które zostały dokonane prawie w tym samym czasie co podwyżki cen zaopatrzeniowych. Doprowadziło to do tego, że przedsiębiorstwa sprzedawały produkcję wytworzoną przy użyciu wcześniej zakupionych, tańszych środków produkcji (dotyczy to głównie lat 1981/1982—1982/1983). Ponadto na wzrost przychodów z tytułu sprzedaży produkcji pewien wpływ wywarły, wcześniej omówione, zmiany jej struktury (tab. 3). Tendencje występujące w strukturze produkcji towarowej wskazują na rosnący w niej udział produkcji roślinnej w okresie 1981/1982—1983/1984 i przetwórczości rolnej w okresie 1981/1982—1982/1983, kosztem ograniczenia produkcji zwierzęcej, która nieznacznie wzrosła w roku 1983/1984. Są one przede wszystkim skutkiem zwiększonej sprzedaży zbóż i produktów przetwórstwa rolnego — głównie spirytusu, którego produkcja jest szczególnie opłacalna dla PGR-ów.

[11] Na podstawie tab. 2.

Tab. 2. Wyniki finansowe działalności PPGR MRiGŻ za lata 1980/81—1983/84

Financial outcomes of the activity of PPGR MRiGŻ for the years 1980/81—1983/84

Wyszczególnienie	1980/81	1981/82	1982/83	1983/84
	w milionach zł			
1	2	3	4	5
WPŁYWY				
OGÓŁEM	153 157	246 254	381 699	452 002
w tym:				
Sprzedaż: produktów roślinnych	26 077	50 066	81 373	106 628
produktów zwierzęcych	66 687	105 184	125 391	148 114
wyrobów i usług przetwórstwa rolnego	13 231	32 108	70 590	61 967
usług materialnych	12 993	18 250	31 897	39 830
usług niematerialnych	500	711	1 238	1 706
Dotacje ogółem:	26 794	24 067	42 713	62 542
do mieszalnictwa i przetwórstwa	—	4 183	11 911	23 334
do gospodarki komunalnej i mieszkaniowej	—	3 721	6 234	7 803
do pałaców i obiektów zabytkowych	—	656	915	921
z tytułu składek ZUS i rekompensat	—	10 989	14 392	18 138
pozostałe	—	4 518	9 261	12 346
WYDATKI				
OGÓŁEM	169 354	241 453	371 568	415 004
w tym:				
Zakup: pasz	12 363	23 625	33 687	33 963
surowców do przetwórstwa rolnego	16 023	25 883	54 025	56 117
inwentarza żywego	11 010	14 246	14 928	17 591
Odpisy amortyzacyjne	13 230	14 199	15 412	16 851
Usługi: rolnicze i weterynaryjne	3 354	3 483	5 006	5 667

1	2	3	4	5
transportowe i remontowe	8 698	11 812	15 041	16 729
Wynagrodzenia	36 405	57 217	1 097	84 370
Świadczenia na rzecz budżetu terenowego	1 077 [a]	1 013	652	1 191
Podatek obrotowy	—	321	72 403	1 148
PRZYROST WARTOŚCI ZAPASÓW MAGAZYNOWYCH I INWENTARZA ŻYWEGO				
OGÓŁEM	−5 788	23 338	18 416	12 211
Zapasy magazynowe	−1 114	11 044	21 259	12 552
Inwentarz żywy	−4 674	12 294	−2 843	−341
WYNIK FINANSOWY				
1) Zysk	4 952	35 140	35 777	51 254
2) Strata	26 937	7 001	7 230	2 045
3) WYNIK NETTO (1—2)	−21 985	28 139	28 547	49 209

[a] Opłaty z tytułu renty gruntowej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Sprawozdań z kosztów i dochodów Państwowych Przedsiębiorstw Gospodarki Rolnej Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej R-22 na dzień: 30 06 1981; 30 06 1982; 30 06 1983; 30 06 1984 r. — dane Głównego Urzędu Statystycznego.

Tab. 3. Struktura sprzedaży produkcji przez PPGR MRiGŻ w latach 1980/1981—1983/1984
The Structure of the Sale of Production by PPGR MRiGŻ in Years 1980/1981—1983/1984

Wyszczególnienie	1980/1981	1981/1982	1982/1983	1983/1984
	w procentach			
Produkcja roślinna	24,6	26,7	29,3	33,7
Produkcja zwierzęca	63,0	56,2	45,2	46,8
Przetwórczość rolna	12,4	17,1	25,5	19,5
Sprzedaż ogółem	100,0	100,0	100,0	100,0

Zródło: Obliczenia własne na podstawie sprawozdań z kosztów i dochodów..., op. cit.

Po drugie — liczenie amortyzacji od wartości środków trwałych określonej po „starych" cenach. Roczne odpisy amortyzacyjne wzrosły zaledwie z 13,2 mld zł w roku 1980/1981 do 14,1 mld zł w 1981/1982, 15,4 mld zł w 1982/1983 i 16,8 mld zł w 1983/1984 — tj. o 19,1% w ciągu trzech lat, podczas gdy ceny środków trwałych wzrosły znacznie więcej. Oznacza to w rzeczywistości ukrywanie części akumulacji w zysku i jest — poza sztucznym powiększaniem wyniku finansowego — mechanizmem dekapitalizacji majątku przedsiębiorstw.

Po trzecie — przyrost wartości nominalnej zapasów magazynowych i inwentarza żywego, który w roku 1981/1982 wyniósł 23,3 mld zł — z tego inwentarza żywego 12,2 mld zł (w roku 1982/1983 12,2 mld zł przyrostu zmieniło się w 2,8 mld zł ubytku, a w roku 1983/1984 w 0,3 mld zł ubytku wartości inwentarza żywego) — podczas gdy w roku poprzednim nie było go w ogóle, gdyż wystąpił jego ubytek w wysokości 5,8 mld zł (por. tab. 2). Przyrost zapasów magazynowych spowodowany został zakupem materiałów po 1 stycznia 1982 roku po nowych (wyższych) cenach i wycenę ich stanów na koniec roku po cenach zakupu. Natomiast przyrost wartości inwentarza żywego spowodowany został wyceną zwierząt w odchowie i tuczu (cielęta, prosięta, jagnięta) według nowych cen ewidencyjnych przyjętych na poziomie 80% obowiązujących cen skupu [12]. Przecena urealniła wartość majątku i zaktualizowała podstawę do naliczania kredytów obrotowych. Nie stworzyła jednak, co należy podkreślić, żadnnych nowych wartości i nie powinna była wpłynąć na wyniki finansowe przedsiębiorstw.

[12] Przecena tej grupy zwierząt miała na celu przeciwdziałanie nadmiernej ich wyprzedaży po nowych, podwyższonych cenach skupu.

Po czwarte — dotacje akumulacyjne (wpływające na wynik finansowy), które co prawda zostały nieznacznie obniżone — z 26,8 mld zł do 24,1 mld zł, tj. o 10,2% w roku 1981/1982 w stosunku do roku poprzedniego. Ale w roku następnym w stosunku do 1981/1982 — wzrosły już o 18,6 mld zł, tj. o 77,5%, a w roku 1983/1984 w stosunku do 1982/1983 wzrosły o 19,8 mld zł, tj. o 46,4%. W ciągu dwóch ostatnich lat reformy wzrosły o 160% — w liczbach bezwzględnych o 38,4 mld zł (por. tab. 4). Jest to radykalne odejście od założeń reformy, która miała z czasem ograniczać dotowanie przedsiębiorstw. Ze szczególną krytyką spotkały się dotacje do mieszalnictwa i przetwórstwa [13], które wzrosły w okresie 1981/1982—1983/1984 ponad pięciokrotnie. Są one przyznawane na wyrównanie różnicy między łącznymi kosztami produkcji mieszanek pasz treściwych i przetworów produktów rolnych a ich łączną wartością obliczoną według cen zbytu — czyli preferują przedsiębiorstwa produkujące drogo. To rozwiązanie z ekonomicznego punktu widzenia, nie wpływające na poprawę gospodarności i obniżkę kosztów wytwarzania, powinno zostać zmienione. Na marginesie należy zaznaczyć, że PGR otrzymują obok dotacji akumulacyjnych również dotacje pozaakumulacyjne i na opłatę należności BGŻ. Ich wielkość wynosiła — 6 mld zł w roku 1981/1982, 12,8 mld zł w 1982/1983 i 13,3 mld zł w 1983/1984 [14].

Łączna suma dotacji akumulacyjnych i pozaakumulacyjnych udzielo-

Tab. 4. Dynamika dotacji akumulacyjnych dla PPGR MRiGŻ (w procentach)
Dynamics of accumulative allocations for PPGR MRiGŻ (in %)

Wyszczególnienie	1981/1982 / 1980/1981	1982/1983 / 1981/1982	1983/1984 / 1982/1983	1983/1984 / 1980/1981	1983/1984 / 1981/1982
Dotacje ogółem:	89,8	177,5	146,4	233,0	259,9
do mieszalnictwa i przetwórstwa	—	284,8	195,9	—	505,8
do gospodarki komunalnej i mieszkaniowej	—	167,5	125,2	—	209,7
do pałaców i obiektów zabytkowych	—	139,5	100,7	—	140,4
z tytułu składek ZUS i rekompensat	—	131,0	126,0	—	164,1
Pozostałe	—	131,0	133,3	—	227,9

Zródło: Obliczono na podstawie sprawozdań z kosztów i dochodów... op. cit.

[13] Por. A. Bieńkowski, W. Łyczek, W. Puliński: *Reforma w PGR w opiniach kadry kierowniczej*. „Wieś Współczesna" 1983, nr 7, s. 63.

[14] Dane Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.

nych PPGR wynosiła 30,1 mld zł w roku 1981/1982, 55,5 mld zł w 1982/1983 i 75,8 mld zł w 1983/1984. W tym samym czasie, w odpowiednich latach, gospodarka indywidualna otrzymała z budżetu: 47,5; 42,9; 73,1 mld zł [15]. Porównując zestawione dotacje — z uwzględnieniem ponad cztery razy większego obszaru użytków rolnych, będącego w posiadaniu gospodarki indywidualnej [16] — otrzymujemy pełny obraz skali pomocy budżetowej dla gospodarki państwowej.

Mimo poprawy wyników finansowych, która co prawda ma charakter nominalny, nie zlikwidowano problemu przedsiębiorstw deficytowych. W roku 1981/1982 było ich 225 (tj. 21,5% ogółu PGR-ów). W roku 1982/1983 ich liczba zmniejszyła się do 180 i zajmowały obszar około 800 tys. ha użytków rolnych, a w roku następnym ich liczba zmalała do 60, co stanowi 5% ogółu przedsiębiorstw.

Reasumując problematykę przedstawioną wyżej należy stwierdzić, że trudno jest po trzech latach działania nowego systemu precyzyjnie ocenić, w jakim stopniu nowe rozwiązania wywarły wpływ na wyniki gospodarowania przedsiębiorstw. Wobec wystąpienia wielu czynników deformujących ostateczne wyniki finansowe — zmiany cen, nieprawidłowości w przeszacowaniu inwentarza żywego i zapasów magazynowych — nie mogą być uznane za w pełni odzwierciedlające rzeczywisty wkład pracy i poprawę efektywności gospodarowania. Są one w znacznej części od przedsiębiorstw niezależne bądź wynikają z odpowiednich operacji buchalteryjno-cenowych i nie są efektem przyrostu rzeczywistych wartości wynikających z ilościowego wzrostu produkcji i sprzedaży [17]. Ponadto biorąc pod uwagę znaczny wzrost dotacji budżetowych wydaje się, że o wiele bardziej wiarygodnym miernikiem działalności przedsiębiorstw byłaby akumulacja finansowa — rozumiana jako: wynik finansowy powiększony o podatek obrotowy i pomniejszony o dotacje budżetowe [18].

---

[15] Załącznik nr 1 do informacji o dotacjach budżetowych w gospodarce żywnościowej. Materiał do Sejmowej Komisji Rolnictwa i Przemysłu Spożywczego, Warszawa 1983 (dla roku 1983/1984 — plan).

[16] W czerwcu 1983 r. PGR zajmowały 18,8%, a gospodarka indywidualna 76,2% ogólnej powierzchni użytków rolnych. Por. Gospodarka Żywnościowa w latach 1970—1983, GUS, Warszawa 1984, s. 21.

[17] Świadczy o tym fakt, że wartość sprzedaży produktów rolnych przez PPGR w cenach bieżących wzrosła z 84,8 mld zł w 1980 r. do 170,9 mld zł w 1982 r. i 211,8 mld zł w 1983 r.; a w cenach stałych spadła ze 193 mld zł w 1980 do 161,5 mld zł w 1982r., następnie nieco wzrosła w 1983 — do 181,3 mld, ale nie przekroczyła poziomu z roku 1980. Por. Gospodarka Żywnościowa w latach 1970—1983... op. cit., s. 74 i 75.

[18] Akumulację finasową można by powiększyć o dotacje budżetowe mające charakter ogólnorolniczy, np. do nasiennictwa.

РЕЗЮМЕ

В статье предпринимается попытка оценить результаты 3-летнего периода функционирования экономической реформы на государственных предприятиях сельского хозяйства, подчиняющихся Министерству сельского и продовольственного хозяйства. Главные из этих результатов следующие:

1. Изменения в организационной структуре предприятий, проявляющиеся увеличением их числа с 947 в 1980/81 году до 1190 в 1983/84 году (т.е. на 25,7%) и сокращением их средней площади с 3704 га сельскохозяйственных угодий в 1980/81 году до 2824 га сельскохозяйственных угодий в 1983/84 году (т.е. на 23,8%). Это представляет собой результат воспользования рабочими коллективами правом на самостоятельное формирование организационных структур предприятий, а также упразднением некоторой части крупных сельскохозяйственных комбинатов. Названные изменения получают положительную оценку, поскольку, как показывают исследования, между величиной предприятия и результатами его деятельности существуют отношения обратной пропорциональности.

2. Сокращение площади сельскохозяйственных угодий, которыми располагают государственные предприятия сельского хозяйства, с 3485 тыс. га в 1980/81 г. до 3360 тыс. га в 1983/84 г., т.е. на 3,8%. Это результат отказа предприятий от рассеянных и низкокачественных участков, которые были проданы единоличным владельцам, способным обеспечить более эффективное их использование.

3. Изменения в структуре сельскохозяйственного производства, состоящие в увеличении доли растительного производства в период 1981/82—1983/84 и переработки сельскохозяйственных продуктов в период 1981/82—1982/83 за счет ограничения животноводческого производства, незначительно выросшего в 1983/84 году.

4. Резкое повышение рентабельности предприятий. Размер прибыли, приносимой государственными предприятиями сельского хозяйства, составил 28,1 миллиардов злотых в 1981/82 году и 28,5 млд. злотых в 1983/84 году, в то время как 1980/81 год принес 22 млд. злотых убытка. В связи с появлением ряда факторов, искажающих эти результаты (изменений цен, ошибки в определении запасов живого инвентаря и складовых резервов, рост дотации) они не могут считаться объективными, полностью отражающими трудовой вклад и повышение экономической эффективности производственных единиц. Во многом они не зависят от деятельности предприятий, являясь результатом некоторых бухгалтерно-ценовых манипуляций. Ввиду роста бюджетных дотаций, автор предлагает считать главным показателем деятельности предприятий финансовые накопления (вместо финансового результата).

SUMMARY

The author undertook an attempt of estimating the effects of a three-years' period of the functioning of economic reform in state-owned establishments of agricultural economy subordinated to the Ministry of Agriculture and Food Economy. The most important effects are as follows:

1) Changes in organizational structure of establishments manifested in increasing

their number from 947 in 1980/1981 to 1190 in 1983/1984 (by 25,7%) and decreasing their average area from 3704 ha of arable land in 1980/1981 to 2824 ha in 1983/1984 (by 23,8%). It was caused by taking advantage of the right of the staff to independent creation of organizational structure of their establishments and dissolving a number of agricultural plants. These changes were estimated as positive since, as was shown by investigations, there exists an inverely proportional dependence between the size of an establishment and results of its activity.

2) Decrease of the area of arable land in possession of PGR from 3.484.000 ha in 1980/1981 to 3.360.000 ha in 1983/1984, that is by 3,8%. It was caused by establishments getting rid of dispersed lands and lands of low quality. These lands were taken over by individual farmers who can run it more effectively.

3) Changes in the structure of agricultural production consisting in increase of the share of plant production in the period from 1981/1982 to 1983/1984 and processing in agriculture in the period between 1981/1982 and 1982/1983, at the cost of limiting the animal production which increased slightly in 1983/1984;

4) Radical improvement of financial results. PGR-s achieved: 28,1 billion zloty worth of profit in 1981/1982, 28,5 billion zloty in 1982/1983 and 49,2 billion zloty in 1983/1984, as compared with 22 billion zloty of loss in the economic year 1980/1981. In connection with many factors distorting these results such as price changes, irregularities in assessing the live inventory and the magazine reserves, increase of dotations, cannot be considered as fully reflecting the layout of labour and improvement of effectiveness of the economy of production units. They are to a significant degree independent of establishments and results from manipulations in the sphere of book-keeping and prices. In face of increase of budget dotations, the author suggests that the chief measure of the activity of establishments which is the financial result should be substituted by financial accumulation.